

MÁNYOKI ENDRE

Szemközt a pusztulással

JEGYZETLAPOK HERBSZT ZOLTÁN SÍRJÁRA

„Halál ez a tavasz nekem...”

„A vers halott” – írtam le, tíz éve múlt, egy *eredendően* szegedi költőről szerzett szöveg elején, és így folytattam: „akár az élő víz.” Akkortájt sok szó esett a vers haláláról. Mai műszóval: *típusosan* sok. Fontos volt a téma, bár azt, hogy *miért* annyira, talán igazán nem is tudtuk. Egy biztos – *temetés* folyt, a versé, a költészeté, a líráé, de hát valójában magáé a nyelvé, s tovább: egy olyan kultúráé, amit az a nyelv képzett meg *olyanná*. És amidőn (gyászolók, gyászhuszárok, bábművészek és *beszélők*) *gyakoroltuk* a szertartást, titokban-e vagy háborogva? fájlaltuk, ami – ím! – elveszett. Meg hát zavarban voltunk: kinek kell itt kondoleálni? s mit kezdjünk a kapu fölötti felirattal, FÖLTÁMADUNK?

Azt sem hiszem, hogy tudtuk volna: akik a vers halálában *egyfajta* (a ráutaló, a metaforikus) beszédmód kiürülését regisztrálták, voltaképpen maguk is metaforát teremtettek: egy még nem létező, de a szerkezetét már kimunkálni készülő, tárgyilagos (vers)világ metaforáját. Nem sejtettük *erősen*, hogy ebben a hártásban, ebben a tagadásban, mint *fosszilis* kőzetben mégiscsak megőrződik az a „*volt*” is. De amit végképp nem gyanítottunk, az volt a lényeg: hogy élőt *földdel* eltakarni holtában sem lehet. Az életből zárvány csak *halott* anyag hatalmas nyomása alatt keletkezik, s még akkor is *vár*, hogy a majdani élőt a maga életére figyelmeztesse, s óvja a pusztulástól.

*

Csoóri-kritikájában (Életünk, 1992/8–9) Vekerdi László Heideggert idézi, aki Hölderlin nyelv-költészet-valóság téziseit értelmezi – s vetíti át Csoóri „hármásába”, tisztázva mindjárt a maga viszonyát is mindőjükhöz. Hölderlin, Heidegger, Csoóri, Vekerdi, s az *értelmezések* „zűrzavara”, az át- meg átfedések és -kötések együtt: mi ez, ha nem *maga a kultúra*, de legalábbis annak *teljes* metaforája? Meglehetünk-e egy percig is, európaiak, keresztények és pogányok, magukat kereszténynek gondoló pogányok és pogányok minősülő keresztények, enélkül a metafora nélkül? Ha azt mondom: az élet szövet (még ha persze *fölfeslik is mindig valahol*), nem ezt a metaforát használok-e? Józan ésszel *megreszkírozható-e* ebből a szövetből egyetlen árva szálát kihúzni, és ráfogni: az az élet? az a kultúra? Vagy (rebellis doktriner!) *kettőt*, és jól összebogozni? Hogy megkísérelték? – hogyné! Hogy próbálkoznak vele ma is? – látni. De a magyar irodalom kivételes szellemi presztízsét *éppen* az adta meg, hogy megmaradt szövetnek, és még a kihúzott szálait is megőrizte. Legalább azok *helyét*. S hogy ama vita a vers haláláról nem volt fegyverletétel, nem volt *behódolás* a szárazóknak, a fesletőknek, a *holtaknak*, hanem *csak* temetés volt, az is egy kultúra erejét mutatja.

*

Mindazonáltal a jelen magyar irodalma sérült. Ez részint örökség, részint „vívmány”. Örökség, mert a folytonossága *eredendően* probléma; mert a mindenkori *modern* szinte kötelelességszerűen hártja el a *hagyományost*; mert a modernnek nem

értelmeznie, hanem *teremtenie* kell a maga hagyományát; mert erre a teremtésre szükségképpen kevesebb energiája jut, mint a saját nyelv megképzésére; mert a hagyománya kiépítésekor nem hagyatkozhat *csupán* a hagyományosra, ellenkezőleg: föl kellene ismernie a más-modernben is a maga hagyományát; mert egy *történelmi* pillanatra meg kéne állnia, hogy utolérje önmagát, és legyen esélye átgondolni a *helyzetét*, ám erre a szünetre, erre a lélegzetvételre a történelem jobbjára nem kínál föl sanszot... Mert a folytonosság *tudata* kiveszett a magyar irodalomból.

És „vívmány”, mert a legszélesebb kulturális űr után a „modern” korszak kirívó tulajdonsága az lett, hogy miközben nem *sajátította* el még az őt közvetlenül megelőző modernség hagyományát sem, egy újfajta – belső – konzisztencia megteremtésére sem törekszik. Valóságos közös szubjektumok helyett transzszubjektumokat részesít előnyben, és ezek megerősödését *szorgalmazza*. Ezek a transzszubjektumok (szélső pontjainkon az ún. „egy nyelvet beszélőkkel”) könnyedén hasonulnak a szintén „egy nyelven beszélők” kvázi-politikai csoportjaihoz, holott ennek a beszédmódnak még áttételesen sincs köze az irodalomhoz. Ez: az irodalom, az irodalmi beszéd *imitációja*. Következésképpen a *mai* magyar irodalom túlnyomó- és jellegadó részét imitatív, potenciális, *szándék*-irodalom. Ahol az irodalom szellemétől idegen, tehát *lényegileg* halott (politikai) anyag súlya, féлд, valóban zárvánnyá tehet egy egész kultúrát.

*

Egyed Péter, a kolozsvári költő, író és filozófus, nemrég Pozsonyban egy *elvezett erdélyi generációról* beszélt. Testükben vagy lírai működésükben holt költőkről, s miközben bőven idézett a *volt* műveikből, figyelmeztetett: végleg elveszithetjük őket, ha nem vigyázunk az „asztrálestükre”. Ha nem *bírjuk* őket. Paradoxon: ha nem faljuk fel a tetemüket.

A kultúra, mint maga az élet, a halottaiból él. Minden vers (novella, regény, esszé, egyáltalán: mű) halott, mert azzal táplál, hogy része lesz a hagyománynak: szövete, sói, nedvei, vitaminjai fölszívódnak a kultúra talajában. Ha nem ez történik, ha egy szövegtest *egészében* marad ránk és bonthatatlanul, akkor az a mű nem mű, hanem csak oldhatatlan *anyag*. Lehet dísz tárgy, nem lehet műtárgy.

Amikor Egyed a halottakra figyelmeztet minket, természetesen nem azt javasolja, hogy ássuk ki, múmiazzuk be és állítsuk őket – bizarr szoborként – a kerti törpe és a madárijesztő közé. *Helyesebben* azt mondja: vizsgáljuk meg újra és újra, *hogyan* élnek velünk, bennünk és általunk, s miként élünk *mi* általuk és belőlük.

*

Nemrég halt meg Holló András, szegény. Fiatalabb volt nálam, és lám, most végleg megöregedett. Ki veszi majd magára a gondot: összeszámolni, hányan haltak meg költők-írók-művészek csak a legutóbb? s hányan közülük a biológiai kifáradás idő előtti idejében? – kitalne belőlük egy egész irodalom. Megírja-e valaki valaha *ennek* az irodalomnak a történetét?

Arra a világra, amiben élünk-élünk, s ahol az új *hagyományosan* vonzóbb, mint a régi, sajnos túlságosan is jellemző a korai kifáradás. Hosszú évtizedek óta *él valahol* egy latens magyar irodalom, azoké, akiknek a sorsa hamarabb teljesedett be, mint ahogyan a művészetük kiteljesedhetett volna. Ki terít rájuk földet, hogy élhessenek tovább? Temetetlenül hevernek szanaszét az időben. Szégyellhetjük magunkat.

*

Hogy mégis van remény, ha csak sugárnyi is, azt nem a *december* mondatja velem. Szegeden egy diák a diplomamunkáját Herbszt Zoltán költészetéről írta meg. Tudja-e még ma valaki, ki volt Herbszt Zoltán? Milyen volt az a *szöveg*, a versei, ami mindmáig nem szívódott föl a magyar líra talajában?

Az „arctalan nemzedék” nyomába lépő generáció egyik szegedi vezéralakja, a metaforától a tárgyiasság felé mozduló, de tárgyiasságában is erőteljesen képi líra jellegzetes képviselője volt. A formaoldás és a drámai *kötöttség* különös feszültséget, zaklatottságot teremtett a szövegében, és ez nagyon pontosan jelenített meg egy *igazán modern* ambivalenciát: a személyiség tragikumközeli *öntudata*, bezártságélménye és az abból adódó *önvizsgálati fogság* komoly esélyt adott a számára, hogy a *belső univerzumok* – úgymond – valóság mögötti szellemi hálózatában békétlen költői otthonra leljen. Márpedig a legújabb magyar modernség egyik legerőteljesebb *szándéka* éppen ennek a hálózatnak a kiépítése volt. De hát: meghalt, mielőtt...

Herbszt azt jelenti: *ősz*. Micsoda szörnyű paradoxon: tavasszal halt meg, hiszen *huszonnégy* évet élt.

*

A *szakdolgozó* – gyanítom – nem tudja, s még annyira sem *hiszi*, hogy többet tesz, mint csak szak-dolgozik. Hogy a nevünkben és helyettünk is, tehát voltaképpen *értünk*, mindannyiunkért *idéz*, s hogy ez az idézet nem csak gyertyagyújtás. Hogy ennek a mécsnek a fénye ma nem csupán Herbszt Zoltán *sírhelyét* világítja meg: belepásztáz (s a képzavar itt fogadtassék el a mély zavarunk metaforájául!) a lelkiismeretünkbe, az *öntudatunkba* is.

Mert hát – például – Szabó Lőrinc *tetemes* önvizsgálatáról, Hamvas nagyregényéről, Vas István, Illyés tudatelemző naplójáról, Szentkuthy pajzán viviszekciójáról, Faludy villoni road-regényéről (így hívják ma a *pikareszket*) vagy Kemenes Géfin *grandióz* magánmitológiájáról *ez* a magyar (irodalmi) közélet, úgy fest, nem akar *sokat* tudni és mondani. Hozzájuk képest *egy Herbszt?* – bátoratlan névmás a mondatban.

Hogy mégis ezt a *próbát* ünneplem? – nem a Puttony és nem a Jászol az oka. Habár: miért ne? Miért ne valljam be, hogy *talán* a minden *gyerekre* egyaránt rávetülő fény, a mindannyiunknak egyaránt – ha érdemtelenül is – kézbesített ajándék, és a Születés ünnepe *együtt* hozzáadódik az örömhöz.

Fáj *bennem*, hogyne fájna, hogy a *civil rutin* kikerültette velünk a fenti műveket. De a magam új irodalmi időszámítását, csöndesen, mégis ettől a diplomától fogom kezdeni.